

Українські національні інтереси й цінності: суспільне усвідомлення та переоцінка

Анна Редькіна,
кандидат політичних наук,
доцент,
Дніпровський державний
технічний університет

Anna Redkina,
Candidate of Political
Sciences,
associate professor,
Dniprovsk state technical
university

ORCID: 0000-0002-7000-8062
annainred@gmail.com

Анотація. Статтю присвячено аналізу проблем формування національних інтересів і цінностей та їхнього суспільного усвідомлення протягом років незалежності. Зазначається, що дослідження українських національних інтересів й цінностей та їхнього суспільного усвідомлення протягом років незалежності є досить доречним і актуальним у межах як теоретико-методологічних проблем, так і практичних завдань вітчизняної політології на сучасному етапі розвитку суспільства України.

Здійснюється теоретичний аналіз українських національних інтересів і цінностей, а також аналіз проблем їхнього формування й усвідомлення населенням України в умовах державної незалежності. Розглядається категоріально-термінологічний апарат щодо національних інтересів і цінностей.

Пропонується класифікація основних українських національних інтересів в умовах війни. З українських національних інтересів пропонується вивід змісту українських національних цінностей.

За результатами соціологічних досліджень розглянута динаміка ставлення громадян України до моделі національних інтересів та цінностей. Вказується на те, що в країні були zdeформовані, zdeвальвовані чи усунуті, як безперспективні, фундаментальні цінності та пріоритети, за якими живуть розвинені народи світу. Відзначено, що українці переживають глибоку духовну перебудову, духовне оновлення. Зазначено, що Україна знаходиться у ситуації відсутності завершеної системи національних цінностей та ідеалів, наявності антагоністичних цінностей у різноманітних соціальних системах українського суспільства.

Надано висновки та розглянуто перспективи щодо наукового вивчення усвідомлення українських національних інтересів на сучасному етапі суспільного розвитку.

Ключові слова: національні інтереси, національні цінності, українське суспільство, аналіз, криза, консолідація.

Ukrainian national interests and values: social awareness and reassessment

Abstract. The article is devoted to the analysis of the problems of formation of national interests and values and their social awareness during the years of independence. It is noted that the study of Ukrainian national interests and values and their social awareness during the years of independence is quite appropriate and relevant within the limits of both theoretical and methodological problems and practical tasks of national political science at the current stage of the development of Ukrainian society.

A theoretical analysis of Ukrainian national interests and values is carried out, as well as an analysis of the problems of their formation and awareness by the population of Ukraine in the conditions of state independence. The categorical and terminological

apparatus regarding national interests and values is considered. A classification of the main Ukrainian national interests in the conditions of war is proposed. From Ukrainian national interests, it is proposed to derive the content of Ukrainian national values.

Based on the results of sociological researches, the dynamics of the attitude of Ukrainian citizens to the model of national interests and values is considered. It is pointed out that fundamental values and priorities, by which the developed nations of the world live, have been deformed, devalued or eliminated in the country as hopeless. It was noted that Ukrainians are experiencing deep spiritual reconstruction, spiritual renewal. It is noted that Ukraine is in a situation where there is no complete system of national values and ideals, and there are antagonistic values in various social systems of Ukrainian society.

Conclusions are provided and perspectives regarding the scientific study of awareness of Ukrainian national interests at the current stage of social development are considered.

Key words: national interests, national values, Ukrainian society, analysis, crisis, consolidation.

Постановка проблеми. У нинішній воєнний час науковці України стикаються з новими викликами, коли потрібно, вивчивши попередній стан проблеми, окреслити національні інтереси та цінності у ретроспективі та нинішньому стані. Потреба вчених у такому дослідженні виникає, перш за все, заради формування нової стратегії безпеки та суспільного розвитку України.

Вивчення стану національних інтересів і цінностей є тією основою, яка може стати у допомозі Україні, що знаходиться у неповторно-своєрідній ситуації, коли існує нагальний запит на пошук нової парадигми стабільності. Мультикризовий стан українського суспільства вказує на те, що потрібно визначити шляхи подолання проблем відразу у таких сферах життєдіяльності, як духовна, соціальна, матеріальна. Завдання є доволі ускладненим, оскільки на усі вказані царини всіляко впливає війна.

Ми є свідками надзвичайних подій, коли на наших очах творяться надважливі зміни для громадян України та світу в цілому: ствердження та укріплення української державності, усталення національної свідомості населення України, в якій структурно національні інтереси й цінності займають особливе місце (ця категорія є провідною основою, ґрунтом національної свідомості), формування основи для побудови громадянського суспільства.

Перед ученою спільнотою зараз постає наукова проблема, вирішення якої через проведення своєрідної ревізії національних інтересів та цінностей може стати однією зі складових основ завершення формування національної свідомості, а також фундаменту національної безпекової концепції та нових стратегій творення нового українського суспільства.

Отже, дослідження українських національних інтересів і цінностей та їхнього суспільного усвідомлення протягом років незалежності є досить доречним і актуальним у межах як теоретико-методологічних проблем, так і практичних завдань вітчизняної політології на сучасному етапі розвитку суспільства України.

Аналіз досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання зазначеної проблеми, демонструє, що існують численні наукові розробки таких дослідників, як Р. Арон [1], Г. Кіссінджер [2], У. Ліппман [3], Г. Моргентау [4], Дж. Розенау [5], К. Уолтц [6] та ін.

Вищезазначені дослідники вказують на те, що категорія національного інтересу є досить абстрактною, бо параметри цього наукового терміна визначаються тією картиною світу і системою цінностей, яка домінує у певному суспільстві чи державі, а політика є найважливішим засобом реалізації національних інтересів.

Українські дослідники І. Алексеєнко [7], І. Кресіна [8; 17] вивчали питання національних інтересів у річищі етнодержавознавства з ґрунтовним аналізом національної свідомості. В. Бєлєвцева [9], О. Дзьобань [9], В. Настюк [9] присвятили свої наукові розвідки проблемі захисту національних інтересів України. Серед вітчизняних науковців слід відмітити наукові доробки колективу вчених Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України [10–18]. І. Курас [10], О. Майборода [11–13], М. Михальченко [14–16], Ю. Римаренко [11; 17] та ін. розглядали питання, пов'язані зі змістом й аналізом національних інтересів, у річищі вивчення окремих соціально-політичних аспектів націєтворення, націоналізму, національної психології тощо, а також суспільного усвідомлення і пошуку шляхів узгодження національних інтересів українським суспільством. В. Войналович, В. Котигоренко [18] у співпраці з колегами приділили увагу етнополітичному аналізу регіональних цінностей. Національні інтереси й цінності цікавили таких вітчизняних учених, як В. Горбулін [19], А. Качинський [19], Б. Савчук [20], С. Телешун [17], Л. Шкляр [17] та ін. – з точки зору безпекової, правничої, культурологічної сторін етнополітики та етногенезу тощо.

На особливу увагу заслуговують ґрунтовні щорічні моніторинги Інституту соціології НАН України, які, у своєму вивченні, всебічно охоплюють стан українського суспільства [21–23]. Особливо слід відзначити внесок у дослідження національних інтересів й цінностей українського суспільства таких вчених вищезазначеного наукового закладу, як С. Дембицький [23], Є. Головаха [24, 25], О. Злобіна [26], Н. Паніна [24; 25], В. Резнік [27], А. Ручка [28], О. Шульга [29] та ін. Водночас варто зазначити, що проблеми, пов'язані з термінологічною характеристикою національних інтересів й цінностей, визначенням їхньої сутності, аналізу та комплексної оцінки усвідомлення українським суспільством протягом років незалежності залишаються недостатньо дослідженими.

Метою статті є здійснення теоретичного аналізу українських національних інтересів і цінностей, а також аналіз проблем їхнього формування і усвідомлення населенням України в умовах державної незалежності.

Для цього визначимо такі завдання:

- 1) розкрити основні характерні ознаки національних інтересів;
- 2) проаналізувати усвідомлення національних інтересів і цінностей українським суспільством протягом років незалежності;
- 3) надати висновки та розглянути перспективи щодо наукового вивчення усвідомлення національних інтересів на сучасному етапі розвитку українського суспільства.

Виклад основного матеріалу. Серед великої кількості понять, які утвердилися у нашому політичному словнику за роки незалежності України, є така категорія, як національні інтереси. Національними інтересами виявляються всі ті умови, сфери діяльності, які забезпечують повнокровний розвій нації.

Треба зазначити, що поняття національного інтересу є досить розпливчастим. Інколи автори змішують і плутають визначення таких понять, як державні інтереси, етнічні інтереси, інтереси країни, політичні інтереси, національні інтереси.

Політичні інтереси нації, як стверджує І. Кресіна, базуються на національному інтересі й зумовлені історичною і соціальною конкретикою цього інтересу. При цьому слід враховувати високу мобільність і динаміку національних інтересів, а відповідно, політичних цінностей і пріоритетів [8, с. 85]. Авторка наголошує на тому, що національними інтересами є всі ті умови, сфери діяльності, які забезпечують повнокровний розвій нації [8, с. 116].

На нашу думку, потрібно дотримуватися головного принципу – збалансованого співвідношення інтересів і цінностей особистості, суспільства і держави. Синтезуючи погляди авторитетних науковців, можна визначити основні складові національних інтересів України і цінності, які на них базуються.

Не претендуючи, зрозуміло, на всеохопність класифікації, спробуємо окреслити основні українські національні інтереси в умовах війни:

1. Політичні інтереси: 1) розбудова демократичного суспільства; 2) створення соціально-орієнтованої внутрішньої політики уряду; 3) врегулювання конфліктного поділу всередині країни з урахуванням мовного, міграційного, соціального чинників тощо.

2. Безпекові інтереси: 1) забезпечення національного суверенітету, безпеки та цілісності країни, що є головним стратегічним національним інтересом; 2) розвиток міжнародних взаємовідносин (ЕС, НАТО тощо); 3) екологічна безпека; 4) енергетична безпека; 5) ефективна служба органів внутрішніх справ та безпеки.

3. Економічні інтереси: 1) розвиток економічної сфери суспільства з урахуванням військового стану; 2) вступ до ЄС; 3) енергетична незалежність; 4) відновлення, збереження та подальше реформування агропромислового комплексу; 5) реформування податкової системи з урахуванням інтересів представників малого та середнього бізнесу; 6) реформа управління державними підприємствами; 7) посилення механізмів соціального забезпечення, пенсій, соціальних виплат і допомоги та ін.

Як і щодо поняття національного інтересу існує величезна кількість праць з аналізу таких понять, як цінність, національні цінності, ціннісні орієнтації, з яких ми бачимо, що ці поняття використовуються науковцями у найрізноманітніших, іноді несумісних значеннях. На нашу думку, основна форма існування національних цінностей – це суспільні ідеали, які вироблені масовою свідомістю нації. Вони виявляються в узагальнених уявленнях про досконале життя суспільства. Оскільки національні цінності ґрунтуються на конкретно-історичному способі життя суспільства і відображають його сутність, вони не можуть бути абсолютними і незмінними.

Отже, саме з українських національних інтересів можемо вивести і зміст українських національних цінностей. Готовності до вибору сучасній українській людині заважає сум'яття у ціннісно-нормативному просторі. Перехід суспільства від закритого тоталітарного до відкритого демократичного залежить від того, у який спосіб приймається ціннісно-нормативний базис, які саме закладені цінності й нормативи та їх пріоритетна ієрархія [30, с. 126].

Як відзначили українські вчені Г. Дашутін і М. Михальченко, основними важливими і загально визнаними цінностями є:

- сам феномен трансформації [14, с. 66];
- гуманізація політичного процесу [14, с. 78];
- соціально-правова держава [14, с. 131];
- досягнення динамічної політичної стабільності [14, с. 82];
- побудова демократичної політичної системи [14, с. 103];
- недоторканність прав і свобод громадян (найвища цінність) [14, с. 108].

Після проголошення незалежності Україна визнала за головну мету соціально-політичних перетворень демократичний шлях розвитку. Але Є. Головаха і Н. Паніна зазначають, що вибір шляху демократичних перетворень в Україні економічної, політичної, правової, соціальної та інших сфер життя не є самоціллю. Демократичні перетворення – це загально визнаний соціально-політичний механізм підвищення рівня та якості життя людей [24, с. 172–173].

Від часу проголошення незалежності населення України мусить жити за умов соціальної аномії, що характеризується відсутністю в суспільстві ціннісно-нормативної бази соціальної консолідації, яка неможлива без спільного уявлення про те, що таке добре і що таке погано, що в цьому суспільстві заохочується, що засуджується і що карається [25, с. 49]. Як відзначає Т. Поснова, процес утворення нових ціннісних норм та орієнтацій відбувається постійно під впливом взаємодії зовнішніх (соціальних детермінант) та внутрішніх (індивідуально-психологічних) чинників [31, с. 256]. Одним з таких зовнішніх чинників, на думку Н. Зорій, завдяки якому криза цінностей виникла, є те, що людина як біологічна істота мусить передусім задовольнити елементарні фізіологічні потреби, а в багатьох членів нашого суспільства ці можливості обмежені [30, с. 124]. Щодо внутрішніх чинників, то, як зазначає Ю. Саєнко, скрутність і навіть трагедія України саме і полягає в тому, що вона не напрацювала нового ціннісно-нормативного базису. Головна біда України не в глибокій економічній кризі, а в духовно-вольовому гальмі: ніяк не вирішимо, на якому ціннісно-нормативному базисі будувати державу і суспільство, тобто якої стабільності будемо прагнути [32].

Колишня ціннісно-нормативна система, що консолідувала тоталітарне суспільство, була зруйнована, а нова, ґрунтована на демократичних цінностях, так і не була сформована. Але стан аномії не може тривати в суспільстві як завгодно довго. За таких умов масова свідомість шукає ціннісні підпірки в історичному минулому і вдається до пошуків месії, котрий прийде і дасть лад країні [25, с. 49]. У пострадянському суспільстві, де є сильні патерналістські традиції, людина в такому стані відчуває дискомфорт, схильна шукати легкі відповіді, знаходити винних, а отже, дозволяє маніпулювати собою, виводити на перший план питання, які є вигідними певним політичним силам [33, с. 115]. При цьому важливо бачити, як відзначає М. Михальченко, що народ розчарований в українських політичних моделях: як в авторитарній, так і у демократичній [15, с. 111]. Результатом розвитку громадянського суспільства повинен був би стати загальнонаціональний синтез цінностей української поліетнічної нації (визначення О. Майбороди [12, с. 35]), коли поступово згладжується різниця

в орієнтаціях між так званими західниками і східняками, між прибічниками полярних ідеологічних субкультур, між етносами [14, с. 89].

Події протягом усіх років незалежності України доконечно увиразнили загальну проблему відсутності в суспільстві загально визнаних цінностей, які б рівною мірою поділялися як на Сході, так і на Заході України. Результат невирішення зазначеної проблеми нам відомий. Регіональні й соціальні відмінності українського населення протягом усього періоду незалежності постійно демонстрували розбіжність життєвих пріоритетів, а отже, й різне розуміння національного інтересу. Особливо помітно це демонстрували усі кампанії виборів Президента України і парламентські вибори. Беручи, як приклад, події першого Майдану, зазначимо, що масова свідомість населення зреагувала на жорстке суперництво політичних сил, маніфестуючи не просто різні, а почасти й полярні погляди на майбутнє країни. Як наслідок, бачення населенням майбутнього України в найзагальніших рисах звелось до протистояння трьох приблизно рівних, за мірою підтримки у суспільстві, позицій. За даними омнібусу 2006 р., приблизно третина респондентів (34,6%) підтримала думку, що Україна має бути схожою на розвинені країни Заходу, ще майже третина воліла б бачити Україну у складі відновленого союзу колишніх радянських республік, решта вважала, що Україна має обрати самобутній, лише їй одній притаманний шлях розвитку (24,8%), або ще не визначилася (10,5%) [26, с. 210–211].

Утім, з 2014 р. геополітична амбівалентність українського суспільства, яка проявлялася у готовності переважної більшості суспільства обирати одночасно західний та східний вектори розвитку, перестає домінувати. Замість цього, дослідження з року в рік демонструють переважання в суспільній свідомості європейської інтеграційної моделі та, дещо менше, євроатлантичної [29, с. 42]. Про це свідчать дані щорічного моніторингу Інституту соціології НАН України. У 2020 р. щодо пріоритету співробітництва з Європейським Союзом чи РФ думки респондентів є майже прямо протилежними. Близько половини громадян вважали, що пріоритетність на європейському напрямі має бути високою (44%), і найменша частка (12%) впевнені, що вона, навпаки, має бути низькою. Відповіді на таке саме запитання щодо РФ є оберненими – порівняна більшість висловлюється за скорочення співробітництва, і найменше (16%) тих, хто виступає за високий пріоритет співпраці. Крім того, за лише ситуативне співробітництво з ЄС виступає дещо більше опитаних, аніж за подібне співробітництво з РФ (26% проти 21%) [29, с. 43].

Отже, від 1990 рр. в Україні зростала підтримка вступу до Європейського Союзу. Російське широкомасштабне вторгнення 2022 р. посилює підтримку європейської інтеграції та значною мірою нівелювало регіональні відмінності. Після повномасштабної ворожої навали РФ геополітичні настрої громадян України є однозначними. За даними опитування Київського міжнародного інституту соціології (КМІС), станом на січень 2023 р. 92% українців хочуть, щоб Україна стала членом ЄС, а залежно від регіону показник становить 88–94% (зокрема, на Сході 88% підтримують членство в ЄС) [34, с. 31].

Якщо порівняти відповіді до 24 лютого 2022 р. щодо євроатлантичних настроїв, які передбачають військове співробітництво з НАТО та з РФ, то ситуація доволі схожа на ту, яку ми побачили в оцінках важливості

співробітництва з ЄС та РФ: про необхідність такого співробітництва з НАТО заявляє половина опитаних (49%) і, навпаки, більше половини респондентів (56%) проти військової співпраці з РФ [29, с. 43–44]. Отже, підтверджується теза про те, що ще до війни мала місце переважно проєвропейська та євроатлантична налаштованість суспільства, принаймні тієї частини населення, яка визначилася. Слід звернути увагу, що понад чверть громадян (27%) у довоєнний період не змогли надати відповідь на це запитання. Переважно це жителі центральних та західних областей середнього віку [29, с. 44].

Утім, уже у період повномасштабного вторгнення РФ геополітичний вектор думок українців також стає набагато чіткішим. За даними опитування Київського міжнародного інституту соціології (KMIC), яке було проведено у січні 2023 р., українці висловлюють рекордну підтримку щодо членства України в НАТО – 86%. За регіональним розподілом, найбільший показник щодо вступу до НАТО (92%) у мешканців західних областей і найменший (80%) у жителів східних областей України [34, с. 32].

Нерідко геополітичні орієнтації українців суперечили їхньому електоральному вибору. Аналіз взаємозв'язку між підтримкою тих чи тих політичних сил під час виборчих кампаній доволі часто виявляє прірву між особистою політичною позицією людей і програмами тих політичних сил, за які вони голосують [35, с. 61]. Протягом трьох останніх десятиліть в Україні найбільш популярними є соціал-демократична (1992 р. – 8,0%; 2006 р. – 15,1%; 2020 р. – 9,1%), соціалістична (1992 р. – 5,2%; 2006 р. – 16,0%; 2020 – 8,8%), національно-демократична (1992 р. – 8,4%; 2006 р. – 9,3%; 2020 – 9,4%) політичні течії [22, с. 448].

Неабияких успіхів досягла соціал-демократична течія, частка прихильників якої хоча і набула у 1994 р. тільки 5,0%, але вже у 2002 р. становила 17,2% (найвищий показник) і, хвилеподібно змінюючись, не знижується нижче 9,1% (2020 р.) [22, с. 448]. Симпатії до соціалістів у 1994 р. відразу вдвічі збільшилися порівняно з 1992 р. (5,2%), становивши 10,7%, і хоча у 2000 р. знов зменшилися вдвічі, до 5,4% (за роки незалежності це був найнижчий рівень популярності цієї ідеології), але вже у 2002 р. знов мали 9,7%, а у 2006 р. набули найвищого показника серед симпатій населення України до цієї ідеології. Згодом цей показник, з певними коливаннями, знизився майже вдвічі [22, с. 448]. Національно-демократична політична течія, яка в минулому очолила рух за повалення комуністичної системи, протягом років незалежності України, з певними коливаннями, збільшила частку своїх прихильників лише на 1%, за останніми даними, хоча і набирає постійно стабільний рівень симпатій [22, с. 448].

Загалом в Україні майже на всіх виборах – і на президентських, і на парламентських, у партійній частині майже завжди перемагала опозиція, за винятком другого терміну Л. Кучми у 1999 р. та В. Януковича у 2010 р.

Як вказує А. Колодій, 2019 р. став роком початку нових випробувань для партійної системи України. Утворилася нова партія влади, яка демонструвала риси, які притаманні упряжці „лебедя, рака та щуки”. Якщо вибори 2019 р. були тріумфом популізму, то вибори 2020 р. дали надію на

можливе перенесення основної ваги у формуванні політичних партій на місця. Поки що це відбулося на основі прагматичних підходів [36, с. 92]. Отже, парламентські вибори, особливо останніх років, чітко засвідчили взагалі відсутність стабільної партійної системи в Україні.

Найбільш показово ілюструє низький рівень усвідомлення українським населенням залежності між політичними течіями і реалізацією національних інтересів той факт, що у 1992 р. 25,6% українських громадян не підтримували жодну з них, 33,4% ще остаточно не визначили своєї позиції, у 1994 р. 27,6% визнали, що не розуміються на політичних течіях. Згодом спостерігається тенденція зменшення цих показників за роки незалежності до 2006 р., коли не підтримували жодну політичну течію взагалі 9,6%; ще остаточно не визначили своєї позиції – 14,1%; не розумілися на політичних течіях – 16,4% українського населення. Втім, у період 2008–2020 рр. не підтримували жодну політичну течію взагалі вже від 12,1% до 13,9% населення, відповідно, ще остаточно не визначили своєї позиції від 13,8% до 17,3%; не розумілися на політичних течіях від 17,5% до 24,9% українського населення [22, с. 448].

Утім, повномасштабна агресія РФ докорінно змінила симпатії українців до політичних течій. За даними опитування Центру Разумкова, проведеного у вересні–жовтні 2022 р., з великим відривом від інших політичних ідеологій тепер лідирує національно-демократичний напрям (22,2%). Підтримка інших політичних течій громадянами України знаходиться у межах від 7,2% (соціал-демократичний напрям) до 0,2% (ідеологія „руського міра” (табл. 1) [37, с. 63].

Таблиця 1.

Відповіді на питання „Який ідейно-політичний напрям найбільше відповідає вашим переконанням?”, %

<i>Ідейно-політичний напрям</i>	<i>Вересень–жовтень 2022</i>
Національно-демократичний	22,2
Соціал-демократичний	7,2
Екологічний („зелені”)	5,5
Християнсько-демократичний	4,3
Ліберальний	4,0
Соціалістичний	2,2
Національно-радикальний	2,0
Комуністичний	1,0
Національно-комуністичний	0,4
Ідеологія „руського міра”	0,2
Консервативний	–
Політичний напрям, що включає ідеї возз’єднання України з Росією	–
Інший	2,7
Жоден	12,5
Я не орієнтуюся в політичних течіях	21,2
Важко відповісти	14,6

Слабка зацікавленість населення політикою визначається як характерна риса існуючої небезпеки [14, с. 59]. Так, повністю байдужими до політики

протягом 1992–2006–2020 рр. залишилися 22,5%, 15,4%, 21,1%; певною мірою цікавилися політикою 63,1%, 67,0%, 43,2%; дуже цікавилися 12,3%, 17,4% і 35,7%, відповідно [21, с. 433; 22, с. 448]. Ще більшу байдужість українці виявляють напередодні повномасштабної війни, у листопаді 2021 р.: повністю байдужі до політики 30,0%; певною мірою цікавилися політикою 60,6%; дуже цікавилися 9,4%. Втім, уже у грудні 2022 р. (майже рік ворожого навали) відсоток громадян України, які повністю байдужі до політики, становив 9,5%; які певною мірою цікавилися політикою – 60,5%; які дуже цікавилися – 29,9% [23, с. 7]. Нарешті, інтерес населення України до політики зростає (табл. 2).

Таблиця 2.

Відповіді на питання „Якою мірою вас цікавить політика?“, %

Рік	Варіанти відповідей		
	Зовсім не цікавить	Певною мірою цікавить	Дуже цікавить
1992	22,5	63,1	12,3
2006	15,4	67,0	17,4
2020	21,1	43,2	35,7
2021	30,0	60,6	9,4
2022	9,5	60,5	29,9

Ще більш показовим є низький рівень політичної активності громадян України. Протягом 1994–2006–2020 рр., відповідно, 82,2%, 83,6% і 85% населення України не належало до жодної з громадських, політичних організацій чи рухів. Найбільша частка соціально асоційованих громадян перебувала в релігійних організаціях, церковних громадах (1994 р. – 3,0%, 2006 р. – 2,6%, 2020 – 2,6%). Щодо різних форм політичної і громадської активності, то членами політичних партій у 1994 р. визнали себе 0,7% опитаних, протягом наступних років вище 2,5% цей показник не піднімався, і тільки у 2006 р. становив уже 4,6%, втім, у 2020 р. становив тільки 1,7%; членами суспільно-політичних рухів себе визнали у 1994 р. – 0,4%, у 2006 р. – 0,8%, у 2020 р. – 0,2%; членами екологічного руху були у 1994 р. – 1,3%, у 2006 р. – 0,9%, у 2020 р. – 0,8% [22, с. 449]. За даними опитування Центру Разумкова, проведеного у вересні–жовтні 2022 р., рівень непричетності українців до громадських організацій коливався від 96% до 75,9% (залежно від спрямування громадських, політичних організацій чи рухів) [37, с. 34–36]. Як і раніше, найбільша частка соціально асоційованих громадян перебувала в релігійних організаціях, церковних громадах – 9,8%, і це єдиний показник, який суттєво зріс [37, с. 34]. Щодо різних форм політичної і громадської активності, то членами політичних партій у 2022 р. визнали себе тільки 0,7%; членами екологічного руху – 0,9% [37, с. 35].

Отже, протягом усіх років незалежності простежується особливість українського соціуму, яка полягає в тому, що в ньому існує висока частка тих, хто не має чіткої відповіді на гострі питання суспільного життя, тобто людей унаслідок своєї розгубленості соціально і політично пасивних, не готових до свідомої патріотичної дії. Нарешті, в суспільстві залишається невисокою частка тих, хто цінує ті атрибути демократії, які дають можливість

втілювати свій ідеал демократичної і процвітаючої вітчизни. Дані досліджень Центру Разумкова особливо показові напередодні повномасштабної війни: у період між 2010 р. і 2021 р. частка респондентів, які вважали демократію найбільш бажаним типом державного устрою, була в межах 48–56%, а тих, хто віддавав перевагу авторитарному режиму – у межах 18–24%. Втім, за даними опитування, що проводилося у вересні–жовтні 2022 р. Центром Разумкова, тобто після початку повномасштабної російсько-української війни, частка тих, хто вважає, що демократія є найбільш бажаним типом державного устрою для України, зросла до 68%, а частка других знизилася до 11,5% [37, с. 37].

Завжди точилося багато дискусій навколо понять, які стосуються українського вибору, йшов пошук методологічної основи сучасного розуміння геополітичного розкладу сил у світі й Європі та вектора стратегічних інтересів України у світовому та європейському масштабі у найближчій та більш далекій перспективі [14, с. 80]. Неоднозначне, нечітко окреслене ставлення українців до інтеграції своєї країни в західний світ значною мірою пов'язане з побоюваннями стосовно того, що такий напрям розвитку загрожуватиме руйнацією ряду національних цінностей [13, с. 48].

Розглянемо, які зміни відбулися у сприйнятті національних цінностей населенням України за роки незалежності. Зрозуміло, що безперечною національною цінністю повинна бути українська мова. І тут треба відзначити той факт, що помітних змін у ставленні до такої цінності, як мова, до початку повномасштабної війни не сталося. За даними соціологічного моніторингу Інституту соціології НАН України, протягом 1992–2006–2020 рр. на питання „Якою мовою Ви переважно спілкуєтеся у Вашій родині?” у 1992 р. – 36,8%; у 2006 р. – 38,0%; у 2020 р. – 50,0% населення України відповіли, що переважно українською. Натомість, протягом багатьох років значно поширилося спілкування вдома російською мовою: від 29,0% у 1992 р. до 39,2% у 2006 р. (найвищий показник за роки незалежності), згодом використання російської мови вдома добігло 27,6% (2020 р.). При цьому кількість тих, хто спілкується вдома і українською, і російською, зменшилася: у 1992 р. – 32,0%, у 2006 р. – 22,6%, у 2020 р. – 21,3% [22, с. 193]. На жаль, за понад три десятки років незалежності українська (державна!) мова не стала загальнонаціональною цінністю і дуже повільно входила в постійний ужиток.

Утім, за даними Всеукраїнського опитування, яке було проведене Соціологічною групою „Рейтинг” у лютому 2023 р., рівень мовної самоідентифікації українців зріс після повномасштабного нападу РФ. На питання „Якою мовою Ви зазвичай розмовляєте вдома?” 58,0% українців відповіли, що українською; 30,0% – і українською, і російською; 11,0% – російською [38, с. 70]. Війна як виклик для всього суспільства прискорила процес формування мовної свідомості населення України. Українська мова як один із наріжних каменів державності сьогодні лише зміцнюється, і лінії протистояння у цьому питанні зникають.

Динамічні зміни цінностей дають змогу дійти висновку про закономірності прояву ціннісних зрушень у різні періоди в країні [39, с. 212]. Н. Победа відзначає, що до кінця 80-х рр. ХХ століття, відмічаючи зміни, що настали після тоталітарного режиму, країна пишалася тим, що в

системі цінностей як осьове ядро позначилися здоров'я, стабільність, мирна обстановка в країні, щасливе сімейне життя, матеріальний добробут. На Заході вони первинні й стабільні протягом десятиріччів [39, с. 210].

Соціологічні дослідження підтверджують пріоритет цих цінностей і в українському суспільстві протягом років незалежності, але важливо побачити інший бік зазначеної системи: не всі західні цінності близько за значимістю співвідносяться між собою в свідомості громадян України. Відповідаючи на питання „Чого з наведеного Вам не вистачає?“, у пріоритеті опинилися відповіді: можливості повноцінно проводити відпустку (1998 р. – 68,0%; 2006 р. – 52,9%; 2020 р. – 47,5%) [22, с. 492], необхідної медичної допомоги (1996 р. – 58,4%; 2006 р. – 54,2%; 2020 р. – 46,2%) [22, с. 490], можливості харчуватися відповідно до своїх смаків (1996 р. – 72,1%; 2006 р. – 53,6%; 2020 – 41,5%) [22, с. 494].

Також протягом років незалежності не вистачало: можливості мати додатковий заробіток у 1998 р. – 55,6%; у 2006 р. – 44,8%; у 2020 р. – 39,8% [22, с. 493]; юридичної допомоги для захисту своїх прав та інтересів у 1996 р. – 46,9%; у 2006 р. – 47,3%; у 2020 р. – 38,8% [22, с. 492]; здоров'я у 1996 р. – 51,8%; у 2006 р. – 47,3%; у 2020 р. – 38,1% [22, с. 488]; повноцінного дозвілля у 1996 р. – 53,5%; у 2006 р. – 41,4%; у 2020 р. – 36,3% [22, с. 494]; роботи, що підходить у 1996 р. – 46,8%; у 2006 р. – 43,0%; у 2020 р. – 36,2% українських громадян [22, с. 489].

Н. Побєда відзначає, що такою була і попередня – радянська ментальність. За усі минулі роки радянської влади громадянам доводилося скоріше виживати, аніж жити. І в теперішній час спосіб життя також характеризується мірою виживання, але вже в новому вимірі, тобто для більшої частини населення важлива матеріальна складова [39, с. 210].

Як бачимо, зміни за роки незалежності відбулися не досить суттєві: загалом, населення України більше опікувалося особистими і сімейними справами, аніж питаннями демократії і політичної свободи [13, с. 50]. Це підтверджується соціологічними даними Всеукраїнської соціологічної служби: у жовтні 2005 р. 50,2% опитаних чекали від нової („помаранчевої“) влади передусім зупинення зростання цін; 28,8% – посилення боротьби з корупцією; 25,3% – підвищення рівня життя. На жаль, ці цілком природні пріоритети не супроводжувались аналогічним ставленням до суспільних проблем. За даними того самого опитування, розвивати свободу слова вимагали 5,9%; притягти до відповідальності фальсифікаторів виборів – 7,6% громадян України [33, с. 101].

Отже, лише невеликій кількості громадян України бракує тих базових цінностей, які повинні однаковою мірою співвідноситися з прагненням матеріального добробуту. Якщо у 1992 р. 50,2% були скоріше незадоволені своїм становищем у суспільстві, то у 2006 р. цей показник майже не знизився і становив 49,0%, набувши у 2020 р. 38,6%. У 1994 р. 77,0% громадян відводили собі місце на трьох найнижчих (із семи) щаблях соціальної драбини, у 2006 р. – 58,7%, у 2020 р. – 46,5% [22, с. 486]. Чим більше людина відчуває брак соціальних благ, тим гіршим є її соціальне самопочуття.

У 1996 р. інтегральний індекс соціального самопочуття становив 35,1; у 2006 р. – 38,3; у 2020 р. – 40,0. 40 балів – це середнє значення (умовний нуль), нижче якого перебувають показники негативного рівня задоволення потреб [22, с. 494].

Безперечним є те, що українці переживають глибоку духовну перебудову, духовне оновлення, причому не завжди в кращий бік. Як відзначає Н. Победа, трансформації соціальних норм, що виявляються в системах цінностей, незалежно від того, які зміни вони фіксують – зі знаком плюс чи мінус – це ознака нових моделей структурування суспільства [39, с. 209]. Кризовий стан суспільства характеризується тим, що суперечності суспільного розвитку не знімаються після їхнього виявлення і навіть унаслідок часткової зміни чи корегування курсу, а зберігаються, розвиваються, ґенеруючи нові трансформації, породжуючи ланцюг локальних криз, готових перерости у загальну, глобальну. У цьому сенсі всі кризи варто розглядати не як випадкові, а як органічну частину розвитку країни, у якій не відбулося докорінної зміни напряму вектора суспільних цінностей [15, с. 104].

Так, напередодні повномасштабного воєнного часу Україна знаходилася у ситуації відсутності завершеної системи національних цінностей та ідеалів, наявності антагоністичних цінностей у різноманітних соціальних системах українського суспільства. У 2022 р. Інститутом соціології НАН України не проводилось опитування моніторингу Інституту соціології. Але не можна залишити без уваги 2022 р., бо він разом зі всією своєю складністю та драматичністю є одним з ключових для новітньої історії України, яка сьогодні виборює своє право бути, а не здаватись [40, с. 329]. За ініціативи науковців Інституту соціології НАН України були включені до омнібусу соціологічної агенції „Info Sapiens” (дослідження 09.09–18.09.2022) питання: „Оцініть ступінь важливості особисто для Вас кожного з таких тверджень...” з альтернативами (табл. 3) [40, с. 331].

Таблиця 3.

Ціннісні домінанти населення України, %

<i>Оцініть ступінь важливості особисто для Вас кожного з таких тверджень:</i>	<i>Скоріше важливо та дуже важливо</i>	<i>N</i>
Матеріальний добробут	73,3	733
Міцна сім'я	94,1	941
Державна незалежність України	97,1	971
Демократичний розвиток країни	94,0	940
Власна безпека та безпека близьких людей	98,5	985
Домашній комфорт (домашній затишок і хороші умови за місцем проживання)	91,6	916

За отриманими даними, серед зазначених тверджень (табл. 3) найважливішими є: державна незалежність України, власна безпека та безпека близьких людей. Найменше значення для людей має матеріальний добробут, що є цілком очікуваним, виходячи з того соціального контексту,

в якому перебуває Україна. Війна суттєво вплинула на життєві установки, ціннісні орієнтації населення та загальну переоцінку пріоритетів. Сьогодні важко знайти жителя України, який/яка б з початком вторгнення не усвідомив/ла, що всі матеріальні статки є доволі мінливими і не мають великого значення, коли стоїть питання виживання себе, своєї родини та країни в цілому [40, с. 330].

Нарешті, державна незалежність України є основною об'єднуючою ціннісною домінантою населення України, що підтверджують ще й дані дослідження, проведеного Соціологічною групою „Рейтинг” 17–18 серпня 2022 р. Також в опитуванні окремо досліджувалася динаміка змін цінностей українського суспільства. За даними опитування, абсолютна більшість респондентів (86,0% однозначно і 11,0% скоріше), якби сьогодні стояв вибір, підтримали б проголошення незалежності України. Порівняно з минулим роком цей показник зріс з 80,0% до 97,0%, порівняно з 2012 р. – з 62,0% до 97,0%. В опитуванні респондентам було також запропоновано назвати три слова (відкрите питання), якими вони бачать майбутнє України. Першим словом найчастіше була „вільна”, другою ознакою для характеристики майбутнього України респонденти називали „незалежна”, третьою – „багата” [41].

Повномасштабна війна спричинила інтенсифікацію процесу національної самовизначеності, стимулювання готовності українців до спротиву зовнішній агресії й захисту незалежності України. Наразі головною, для абсолютної більшості населення країни, є боротьба за державну незалежність, обстоювання свого права на власне майбутнє та майбутнє країни [40, с. 335].

Висновки та перспективи подальших досліджень. Національні інтереси й цінності є підґрунтям формування національних цілей. У свою чергу, національні цілі є тим основним державним завданням, виконання якого повинно забезпечити втілення й захист національних інтересів та цінностей. Отже, національні цілі є вказівними позначками на шляху до побудови нової моделі безпеки України.

За роки незалежності Україна мала глибокі розбіжності за регіональними та мовними показниками з поглядів на історію України, національні інтереси й цінності. Перший різкий сплеск консолідації українців відбувся після першої хвилі агресії РФ у 2014 р., другий – після повномасштабного вторгнення РФ 24 лютого 2022 р.

Нині відбувається стрімка зміна ціннісно-нормативної системи суспільства, оскільки Україна вступила в епоху радикальних соціальних змін. Соціальна нестабільність, яка зумовлена нинішніми змінами в суспільстві, лише посилюється.

Зауважимо, що подальші дослідження національних інтересів і цінностей є вкрай актуальними та доречними. Є потреба у постійному моніторингу як зовнішньополітичних, так і внутрішньополітичних векторів думок населення України, наукового вивчення ціннісних (індивідуальних та соцієтальних) орієнтацій, оскільки консолідація українського суспільства відбувається, на жаль, поки тільки ситуативно. Подальші наукові розвідки повинні бути присвячені дослідженням з пошуку того спільного фундаменту згуртованості громадян України, який надасть довготривалу можливість триматися разом, незважаючи на будь-які трансформаційні

та модернізаційні процеси. Саме цей напрям досліджень може стати самостійним і самодостатнім, з подальшою перспективою побудови нової стратегічної концепції національних інтересів і цінностей.

Необхідно усвідомити, що розумність наших дій не повинна залежати від нерозумності іншої сторони. Україні, яка вступила у XXI століття із нез'ясованими перспективами свого подальшого існування, надана можливість в умовах нової геополітичної реальності прикінцево усвідомити свої національні інтереси та цінності й відстояти право на власний історичний шлях розвитку.

Бібліографічні посилання

1. Арон Р. Мир і війна між націями. Київ : Юніверс, 2000. 688 с.
2. Кіссінджер Г. Світовий порядок. Роздуми про характери націй в історичному контексті / пер. з англ. Надія Коваль. Київ : Наш Формат, 2017. 320 с.
3. Lippman W. Public Opinion. New York, London : The Free Press. A Division of Macmillan Publishing Co., Inc. New York ; Colier Macmillan Publishers, London, 1949. 268 p.
4. Morgenthau H. Politics Among Nations. The Struggle for Power and Peace. Fifth Edition. New York : Alfred A. Knopf, 1973. 597 p.
5. Rosenau J. The Study of World Politics. Volume 2 : globalization and governance. London-New York : Routledge, 2006. 260 p.
6. Waltz K. Emerging structure of the International Politics. *International Security*. 1993. P. 44–89.
7. Алексєєнко І. В. Національні держави в умовах глобалізації світу (політичні і правові аспекти). Київ : Аспект-поліграф, 2006. 360 с.
8. Кресіна І. О. Українська національна свідомість і сучасні політичні процеси: етнополітологічний аналіз : монографія. Київ : Вища школа, 1998. 392 с.
9. Дзьобань О. П., Настюк В. Я., Белєвцева В. В. Проблеми захисту національних інтересів України у сфері державної безпеки в умовах геополітичних трансформацій XXI століття. Харків : Право, 2013. 296 с.
10. Курас І. Державотворчі інтереси в сучасній Україні. Загальнонаціональний та регіональний аспекти. *Вісник Національної академії наук України*. 1994. № 4. С. 26–31.
11. Майборода О., Кириченко В., Римаренко Ю. Національний інтерес. *Мала енциклопедія етнодержавознавства* / НАН України. Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького; редкол.: Ю. І. Римаренко (відп. ред.) та ін. Київ : Довіра, Генеза, 1996. С. 108–111.
12. Майборода О. Змістом національної психології має стати відданість плюралістичності як засадничому принципу соціальних зв'язків. *Національна безпека і оборона*. 2007. № 9 (93). С. 35–36.
13. Майборода О. Громадянська відповідальність і патріотизм: особливості формування національної психології в сучасній Україні. *Актуальні питання вітчизняної етнополітики: шляхи модернізації, врахування міжнародного досвіду*. Київ : Український незалежний центр політичних досліджень, 2004. С. 37–51.
14. Дашутін Г. П., Михальченко М. І. Український експеримент на терезах гуманізму. Київ : Парламентське видавництво, 2001. 336 с.
15. Михальченко М. І. Україна як нова історична реальність: запасний гравець Європи. Дрогобич : ВФ „Відродження”, 2004. 488 с.
16. Суспільні цінності населення України в теоретичних і практичних вимірах / авт. кол.: М. І. Михальченко (керівник) та ін. Київ : ІПіЕнд ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2013. 336 с.

17. Етнос. Нація. Держава: Україна в контексті світового етнодержавницького досвіду : монографія / Ю. І. Римаренко, М. М. Вівчарик, О. В. Картунов, І. О. Кресіна, С. Ю. Римаренко, С. О. Телешун, Л. Є. Шкляр; за заг. ред. Ю. І. Римаренка. Київ : Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2000. 516 с.

18. Ієрархія цінностей населення Сходу та Півдня України: етнополітичний аспект в умовах російської агресії : монографія / авт. кол.: В. А. Войналович (кер., наук. ред.), В. Є. Єленський, О. Я. Калакура, В. О. Котигоренко та ін. Київ : ІПіЕнд ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2021. 344 с.

19. Горбулін В. П., Качинський А. Б. Пріоритетність національних інтересів у світлі стратегії національної безпеки України. *Стратегічна панорама*. 2005. № 3. С. 11–18.

20. Савчук Б. Українська етнологія. Івано-Франківськ : Лілея-НВ, 2004. 559 с.

21. Результати національних щорічних моніторингових опитувань 1992–2006 років. *Українське суспільство 1992–2006. Соціологічний моніторинг*. Київ : Інститут соціології НАН України, 2006. С. 419–569.

22. Результати національних щорічних моніторингових опитувань 1992–2020 років. *Українське суспільство: моніторинг соціальних змін*. Вип. 7 (21). Київ : Інститут соціології НАН України, 2020. С. 441–546.

23. Дембицький С. Соціологічний моніторинг „Українське суспільство”. Громадянська думка в Україні після 10 місяців війни. URL: https://www.kiis.com.ua/materials/pr/20230115_g/Презентація%20моніторингу%2C%202022%20–%20фінал.pdf. (дата звернення: 14.03.2023).

24. Головаха Є., Паніна Н. Моніторинг соціальних змін в українському суспільстві. *Структурні виміри сучасного суспільства* : навчальний посібник. Київ, 2006. С. 162–185.

25. Головаха Є., Паніна Н. Основні етапи і тенденції трансформації українського суспільства: від перебудови до „помаранчевої революції”. *Соціологія: теорія, методи, маркетинг*. 2006. № 3. С. 32–51.

26. Злобіна О. Про майбутнє України та українців. *Українське суспільство 1992–2006. Соціологічний моніторинг*. Київ : Інститут соціології НАН України, 2006. С. 210–221.

27. Резнік В. Тенденції легітимзації приватної власності в Україні у 2006–2020 рр. *Українське суспільство: моніторинг соціальних змін*. Вип. 7 (21). Київ : Інститут соціології НАН України, 2020. С. 192–203.

28. Ручка А. Ціннісна ментальність вікових груп соціуму. *Соціологічні дослідження культури: концепції та практики* : колективна монографія. Київ : Інститут соціології НАН України, 2010. С. 117–127.

29. Шульга О. Зовнішньополітичні орієнтації населення України: критичне сприйняття безальтернативного вектора. *Українське суспільство: моніторинг соціальних змін*. Вип. 7 (21). Київ : Інститут соціології НАН України, 2020. С. 42–49.

30. Зорій Н. І. Соціально-психологічні чинники соціальної напруги в Україні та проблема цінностей. *Проблеми політичної психології та її роль у становленні громадянина Української держави* : зб. наукових праць. Київ : Міленіум, 2005. Вип. 4. С. 120–126.

31. Поснова Т. П. Система індивідуальних, соціальних та політичних цінностей у свідомості студентської молоді. *Проблеми політичної психології та її роль у становленні громадянина Української держави* : зб. наукових праць. Київ : Міленіум, 2005. Вип. 4. С. 254–262.

32. Саєнко Ю. Україна: моделі виживання та проблеми вибору. *Універсум*. 1999. Ч. 3–4. URL: https://universum.lviv.ua/previous-site/archive/book/2001/sayen_2.html (дата звернення: 07.03.2023).

33. Павленко Р., Вітер О. Різниця ціннісних орієнтацій у регіонах України: як подолати проблему „розколу”. *Регіональна політика України: формування соціогуманітарних пріоритетів розвитку*. Київ, 2006. С. 99–119.

34. Можливості та перешкоди на шляху демократичного переходу України. Загальнонаціональне телефонне опитування 4–16 січня, 2023. Київський міжнародний інститут соціології, 2023. 38 с. URL: https://kiis.com.ua/materials/pr/20230223_6/January_2023_Ukraine_wartime_survey_UKR.pdf (дата звернення: 14.03.2023).

35. Редькіна Г. Вибори в Україні: традиції. *Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України*. 2010. Вип. 6 (50). С. 56–63.

36. Колодій А. Маємо постійно змінювану плінну багатопартійність, яка не набула ознак системності. *Партійна система України після 2019 року: особливості та перспективи розвитку*. Київ : Центр Разумкова, 2020. 104 с.

37. Політико-ідеологічні орієнтації громадян України в умовах російської агресії. *Національна безпека і оборона*. 2022. № 3–4 (189–190). С. 2–89.

38. Всеукраїнське опитування (лютий 2023). Центр аналізу та соціологічних досліджень Міжнародного республіканського інституту. Соціологічна група „Рейтинг”. 79 с. URL: https://iri.org.ua/sites/default/files/editor-files/IRI%20Ukraine%20Poll_March%202023_0.pdf (дата звернення: 14.03.2023).

39. Побєда Н. Моделі української ідентичності. *Україна – проблема ідентичності: людина, економіка, суспільство* : конференція українських випускників програм наукового стажування у США, 18–21 вересня 2003 р., Львів : виступи учасників та дискусія. Київ : Стилос, 2003. С. 204–221.

40. Жульєнова О. Вплив війни на ціннісні пріоритети. *Українське суспільство в умовах війни*. 2022 : колективна монографія / С. Дембіцький, О. Злобіна, Н. Костенко та ін.; за ред. член.-кор. НАН України, д. філос. н. Є. Головахи, д. соц. н. С. Макеєва. Київ : Інститут соціології НАН України, 2022. С. 326–336.

41. Сімнадцяте загальнонаціональне опитування (17–18 серпня 2022). Ідентичність. Патріотизм. Цінності. *Соціологічна група „Рейтинг”*. URL: https://ratinggroup.ua/research/ukraine/s_mnadcyate_zagalnonac_onalne_opituvannya_dentichn_st_patr_otizm_c_nnost_17-18_serpnya_2022.html (дата звернення: 14.03.2023).

References

1. Aron R. Myr i viina mizh natsiiamy. Kyiv : Yunivers, 2000. 688 s. (Peace and war between nations).

2. Kissindzher H. Svitovyi poriadok. Rozdumy pro kharaktery natsii v istorychnomu konteksti / per. z anhl. Nadiia Koval. Kyiv : Nash Format, 2017. 320 s. (World order. Reflections on the characters of nations in a historical context).

3. Lippman W. Public Opinion. New York, London : The Free Press. A Division of Macmillan Publishing Co., Inc. New York ; Colier Macmillan Publishers, London, 1949. 268 p.

4. Morgenthau H. Politics Among Nations. The Struggle for Power and Peace. Fifth Edition. New York : Alfred A. Knopf, 1973. 597 p.

5. Rosenau J. The Study of World Politics. Volume 2 : globalization and governance. London-New York : Routledge, 2006. 260 p.

6. Waltz K. Emerging structure of the International Politics. *International Security*. 1993. P. 44–89.

7. Alekseienko I. V. Natsionalni derzhavy v umovakh hlobalizatsii svitu (politychni i pravovi aspekty). Kyiv : Aspekt-polihraf, 2006. 360 s. (National states in the conditions of the globalization of the world (political and legal aspects)).

8. Kresina I. O. Ukrainska natsionalna svidomist i suchasni politychni protsesy: etnopolitohichnyi analiz : monohrafiia. Kyiv : Vyshcha shkola, 1998. 392 s. (Ukrainian national consciousness and modern political processes: (ethno-political analysis)).

9. Dzoban O. P., Nastiuk V. Ya., Bielievtsseva V. V. Problemy zakhystu natsionalnykh

interesiv Ukrainy u sferi derzhavnoi bezpeky v umovakh heopolitychnykh transformatsii XXI stolittia. Xarkiv : Pravo, 2013. 296 s. (Problems of protecting the national interests of Ukraine in the sphere of state security in the conditions of geopolitical transformations of the 21st century).

10. Kuras I. Derzhavotvorchi interesy v suchasni Ukraini. Zahalnonatsionalnyi ta rehionalnyi aspekty. *Visnyk Natsionalnoi akademii nauk Ukrainy*. 1994. No. 4. S. 26–31. (State-building interests in modern Ukraine. National and regional aspects).

11. Maiboroda O., Kyrychenko V., Rymarenko Yu. Natsionalnyi interes. *Mala entsyklopediia etnoderzhavoznavstva / NAN Ukrainy*. In-t derzhavy i prava im. V. M. Koretskoho ; redkol.: Yu. I. Rymarenko (vidp. red.) ta in. Kyiv : Dovira, Heneza, 1996. S. 108–111. (National interest).

12. Maiboroda O. Zmistom natsionalnoi psykholohii maie staty viddanist pliuralistychnosti yak zasadnychomu pryntsypu sotsialnykh zv'iazkiv. *Natsionalna bezpeka i oborona*. 2007. No. 9 (93). S. 35–36. (The content of national psychology should be commitment to pluralism as a fundamental principle of social relations).

13. Maiboroda O. Hromadianska vidpovidalnist i patriotyzm: osoblyvosti formuvannia natsionalnoi psykholohii v suchasni Ukraini. *Aktualni pytannia vitchyznianoï etnopolityky: shliakhy modernizatsii, vrakhuvannia mizhnarodnoho dosvidu*. Kyiv : Ukrainskyi nezaleznyi tsentr politychnykh doslidzhen, 2004. S. 37–51. (Civic responsibility and patriotism: features of the formation of national psychology in modern Ukraine).

14. Dashutin H. P., Mykhalchenko M. I. Ukrainskyi eksperyment na terezakh humanizmu. Kyiv : Parlamentske vydavnytstvo, 2001. 336 s. (The Ukrainian experiment on the scales of humanism).

15. Mykhalchenko M. I. Ukraina yak nova istorychna realnist: zapasnyi hravets Yevropy. Drohobych : VF „Vidrodzhennia”, 2004. 488 s. (Ukraine as a new historical reality: Europe's spare player).

16. Suspilni tsinnosti naseleння Ukrainy v teoretychnykh i praktychnykh vymirakh / avt. kol.: M. I. Mykhalchenko (kerivnyk) ta in. Kyiv : IPIEnD im. I. F. Kurasa NAN Ukrainy, 2013. 336 s. (Social values of the population of Ukraine in theoretical and practical dimensions).

17. Ethnos. Natsiia. Derzhava: Ukraina v konteksti svitovoho etnoderzhavnytskoho dosvidu : monohrafiia / Yu. I. Rymarenko, M. M. Vivcharyk, O. V. Kartunov, I. O. Kresina, S. Yu. Rymarenko, S. O. Teleshun, L. Ye. Shkliar ; za zah. red. Yu. I. Rymarenka. Kyiv : In-t derzhavy i prava im. V. M. Koretskoho NAN Ukrainy, 2000. 516 s. (Ethnos. Nation. State: Ukraine in the context of world ethnostate experience).

18. Ierarkhiia tsinnosti naseleння Skhodu ta Pivdnia Ukrainy: etnopolitychnyi aspekt v umovakh rosiiskoi ahresii : monohrafiia / avt. kol.: V. A. Voinalovych (ker., nauk. red.), V. Ye. Yelenskyi, O. Ya. Kalakura, V. O. Kotyhorenko ta in. Kyiv : IPIEnD im. I. F. Kurasa NAN Ukrainy, 2021. 344 s. (Hierarchy of values of the population of the East and South of Ukraine: ethnopolitical aspect in the conditions of Russian aggression).

19. Horbulin V. P., Kachynskyi A. B. Priorytetnist natsionalnykh interesiv u svitli stratehii natsionalnoi bezpeky Ukrainy. *Stratehichna panorama*. 2005. No. 3. S. 11–18. (The priority of national interests in the light of Ukraine's national security strategy).

20. Savchuk B. Ukrainska etnolohiia. Ivano-Frankivsk : Lileia-NV, 2004. 559 s. (Ukrainian ethnology).

21. Rezultaty natsionalnykh shchorichnykh monitorynhovykh opytuvan 1992–2006 rokiv. *Ukrainske suspilstvo 1992–2006. Sotsiologichnyi monitorynh*. Kyiv : Instytut sotsiologii NAN Ukrainy, 2006. S. 419–569. (Results of national annual monitoring surveys 1992–2006).

22. Rezultaty natsionalnykh shchorichnykh monitorynhovykh opytuvan 1992–2020 rokiv. *Ukrainske suspilstvo: monitorynh sotsialnykh zmin*. Vyp. 7 (21). Kyiv : Instytut sotsiologii NAN Ukrainy, 2020. S. 441–546. (Results of national annual monitoring surveys 1992–2020).

23. Dembytskyi S. Sotsiologichnyi monitoring „Ukrainske suspilstvo”. Hromadianska dumka v Ukraini pislia 10 misiatsiv viiny. URL: https://www.kiis.com.ua/materials/pr/20230115_g/Презентація%20мониторингу%2C%202022%20–%20финал.pdf (Sociological monitoring „Ukrainian society”. Civic opinion in Ukraine after 10 months of war).
24. Holovakha Ye., Panina N. Monitoring sotsialnykh zmin v ukrainskomu suspilstvi. *Strukturni vymiry suchasnoho suspilstva* : navchalnyi posibnyk. Kyiv, 2006. S. 162–185. (Monitoring of social changes in Ukrainian society).
25. Holovakha Ye., Panina N. Osnovni etapy i tendentsii transformatsii ukrainskoho suspilstva: vid perebudovy do „pomaranchevoi revoliutsii”. *Sotsiologhiia: teoriia, metody, marketynh*. 2006. No. 3. S. 32–51. (The main stages and trends of the transformation of Ukrainian society: from perestroika to the „Orange Revolution”).
26. Zlobina O. Pro maibutnie Ukrainy ta ukraintsiv. *Ukrainske suspilstvo 1992–2006. Sotsiologichnyi monitoringh*. Kyiv : Instytut sotsiologhii NAN Ukrainy, 2006. S. 210–221. (About the future of Ukraine and Ukrainians).
27. Reznik V. Tendentsii legitymatsii pryvatnoi vlasnosti v Ukraini u 2006–2020 rr. *Ukrainske suspilstvo: monitoringh sotsialnykh zmin*. Vyp. 7 (21). Kyiv : Instytut sotsiologhii NAN Ukrainy, 2020. S. 192–203. (Trends in the legitimation of private property in Ukraine in 2006–2020).
28. Ruchka A. Tsinnisna mentalnist vikovykh hrup sotsiumu. *Sotsiologichni doslidzhennia kultury: kontseptsii ta praktyky* : kolektyvna monohrafiia. Kyiv : Instytut sotsiologhii NAN Ukrainy, 2010. S. 117–127. (Value mentality of age groups of society).
29. Shulha O. Zovnishnopolitychni orientatsii naseleennia Ukrainy: krytychne spryiniattia bezalternatyvnoho vektora. *Ukrainske suspilstvo: monitoringh sotsialnykh zmin*. Vyp. 7 (21). Kyiv : Instytut sotsiologhii NAN Ukrainy, 2020. S. 42–49. (Foreign policy orientations of the population of Ukraine: critical perception of the no-alternative vector).
30. Zorii N. I. Sotsialno-psykholohichni chynnyky sotsialnoi napruhy v Ukraini ta problema tsinnostei. *Problemy politychnoi psykholohii ta yii rol u stanovlenni hromadianyna Ukrainskoi derzhavy* : zb. naukovykh prats. Kyiv : Milenium, 2005. Vyp. 4. S. 120–126. (Socio-psychological factors of social tension in Ukraine and the problem of values).
31. Posnova T. P. Systema indyvidualnykh, sotsialnykh ta politychnykh tsinnostei u svidomosti studentskoi molodi. *Problemy politychnoi psykholohii ta yii rol u stanovlenni hromadianyna Ukrainskoi derzhavy* : zb. naukovykh prats. Kyiv : Milenium, 2005. Vyp. 4. S. 254–262. (The system of individual, social and political values in the minds of student youth).
32. Saienko Yu. Ukraina: modeli vyzyvannia ta problemy vyboru. *Universum*. 1999. Ch. 3–4. URL: https://universum.lviv.ua/previous-site/archive/book/2001/sayen_2.html (Ukraine: models of survival and problems of choice).
33. Pavlenko R., Viter O. Riznytsia tsinnisnykh orientatsii u rehionakh Ukrainy: yak podolaty problemu „rozkolu”. *Rehionalna polityka Ukrainy: formuvannia sotsiohumanitarnykh priorytetiv rozvytku*. Kyiv, 2006. S. 99–119. (The difference in value orientations in the regions of Ukraine: how to overcome the problem of „split”).
34. Mozhylyosti ta pereshkody na shliakhu demokratychnoho perekhodu Ukrainy. Zahalnonatsionalne telefonne opytuvannia 4–16 sichnia, 2023. Kyivskiy mizhnarodnyi instytut sotsiologhii, 2023. 38 s. URL: https://kiis.com.ua/materials/pr/20230223_6/January_2023_Ukraine_wartime_survey_UKR.pdf (Opportunities and obstacles on the path of democratic transition of Ukraine. Nationwide telephone survey January 4–16, 2023).
35. Redkina H. Vybory v Ukrainy: tradytsii. *Naukovi zapysky Instytutu politychnykh i etnonatsionalnykh doslidzen im. I. F. Kurasa NAN Ukrainy*. 2010. Vyp. 6 (50). S. 56–63. (Elections in Ukraine: traditions).
36. Kolodii A. Maiemo postiino zminiuvanu plynnu bahatopartiinist, yaka ne

nabula oznak systemnosti. *Partiina systema Ukrainy pislia 2019 roku: osoblyvosti ta perspektyvy rozvytku*. Kyiv : Tsentr Razumkova, 2020. 104 s. (We have a constantly changing fluid multi-party system that has not acquired signs of systematicity. The party system of Ukraine after 2019: features and development prospects).

37. Polityko-ideolohichni orientatsii hromadian Ukrainy v umovakh rosiiskoi ahresii. *Natsionalna bezpeka i oborona*. 2022. No. 3–4 (189–190). S. 2–89. (Political and ideological orientations of Ukrainian citizens in the conditions of Russian aggression).

38. Vseukrainske opytuvannia (liutyi 2023). Tsentr analizu ta sotsiolohichnykh doslidzen Mizhnarodnoho respublikanskoho instytutu. Sotsiolohichna hrupa „Reitynh”. 79 s. URL: https://iri.org.ua/sites/default/files/editor-files/IRI%20Ukraine%20Poll_March%202023_0.pdf (All-Ukrainian survey (february 2023). Center for Analysis and Sociological Research of the International Republican Institute. Sociological Group „Rating”).

39. Pobieda N. Modeli ukrainskoi identychnosti. *Ukraina – problema identychnosti: liudyna, ekonomika, suspilstvo* : konferentsiia ukrainskykh vypusnykiv proham naukovoho stazhuvannia u SSHA, 18–21 veresnia 2003 r., Lviv : vystupy uchasykiv ta dyskusii. Kyiv : Stylos, 2003. S. 204–221. (Models of Ukrainian identity).

40. Zhulienova O. Vplyv viiny na tsinnisni priorytety. *Ukrainske suspilstvo v umovakh viiny*. 2022 : kolektyvna monohrafiia / S. Dembitskyi, O. Zlobina, N. Kostenko ta in. ; za red. chlen.-kor. NAN Ukrainy, d. filos. n. Ye. Holovakhy, d. sots. n. S. Makeieva. Kyiv : Instytut sotsiolohii NAN Ukrainy, 2022. S. 326–336. (The impact of war on value priorities. Ukrainian society in the conditions of war. 2022).

41. Cimnadtsiate zahalnonatsionalne opytuvannia (17–18 serpnia 2022). Identychnist. Patriotyzm. Tsinnosti. *Sotsiolohichna hrupa „Reitynh”*. URL: https://ratinggroup.ua/research/ukraine/s_mnadcyate_zagalnonac_onalne_opituvannya_dentichn_st_patr_otizm_c_nnost_17-18_serpnia_2022.html (Seventeenth nationwide survey (august 17–18, 2022). Identity. Patriotism. Values. Sociological group „Rating”).

Стаття надійшла до редакції 14.03.2023